

STUDIUL ECONOMIEI ANIMALIERE A DACILOR LIBERI DIN NORDUL ȘI CENTRUL MOLDOVEI (SECOLELE II–III)

SERGIU HAIMOVICI

Articolul analizează **economia animalieră a dacilor liberi** în opt localități, patru din stânga Siretului și alte patru situate pe dreapta acestui râu, stabilind repartiția speciilor sălbatice și domestice din aceste așezări, în **secolele II–III**.

Se cunoaște faptul că în epoca Latène dacii ocupau un teritoriu mult mai întins decât cel al viitoarei provincii romane Dacia. După războaiele lui Traian, o mare parte a acestora au rămas în afara imperiului, și Roma i-a ținut oarecum doar sub supraveghere, având adesea chiar conflicte cu ei. Cei de la răsărit de Carpații Orientali sunt adesea amintiți de către izvoarele vremii cu numele de carpî, ce ar fi ocupat mai ales zona de la vest de râul Siret, către nordul Moldovei și Bucovina, găsindu-se o altă grupare cunoscută de obicei cu numele de costoboci. Nedorind să intrăm, în această privință, în detalii, uneori controversate, vom denumi populația respectivă cu apelativul de „dacii liberi”, având în vedere și faptul că, așa cum se va observa, economia animalieră era foarte asemănătoare pe întregul teritoriu specificat în titlul lucrării. Întrucât par a exista totuși, uneori, ușoare deosebiri între caracteristicile economiei locuitorilor siturilor, pe care noi le punem mai ales pe seama ambientului, vom trata, pe rând, mai întâi repartiția speciilor în cele patru așezări din stânga Siretului și apoi a altora patru situate pe dreapta acestui râu (harta fig. 1).

Trebuie să menționăm însă de la început că toate cele opt situri, deși cu caractere ambientale, așa cum am spus, uneori ușor diferite, se găsesc situate în zona geografică a Europei est-centrale și, date fiind latitudinile destul de apropiate la care sunt așezate și totodată ocupând altitudini între 200 și 400 m, se află, din punct de vedere al vegetației (astăzi aproape complet antropizată), la nivelul cel mai de jos al etajului nemoral, și anume al pădurilor de *Quercetum mixtum* (stejărișuri amestecate luate în sensul lor larg). Totodată covorul pedologic este în mare marcat de soluri de pădure (subfosile), mozaicate, în diferite stadii de transformare în cernoziomuri. Din punct de vedere climatic, civilizația dacilor liberi s-a dezvoltat în ultima fază (actuală) a holocenului – cea subatlantică (a fagului).

În cele opt stațiuni au fost determinate, în total, un număr de 6 567 de resturi dintre care 6 536 aparțin mamiferelor și doar 31 (0,97%) provin de la alte grupe de animale, și anume: moluște, reprezentate atât prin valve de lamelibranhiate, cât și prin cochilii de gasteropode, oase de pești și păsări. Menționăm că, după așezări,

determinarea exactă a putut fi executată de la peste 70 până la vreo 85% din materialul faunistic avut la dispoziție; totodată, precizăm că resturile considerate ca nedeterminabile (anume fragmente de oase și mai rar de dinți cu caracteristici foarte asemănătoare, cum ar fi, în primul rând, porțiuni de coaste, de corpuri sau apofize vertebrale, așchii osoase foarte mici, sfărâmituri de oase asupra cărora au acționat factori mediali, ca aciditatea solului, fie calcinarea lor prin foc ș.a.) aparțin de fapt tot mamiferelor, arătând astfel rolul covârșitor pe care această grupare de animale, manipulată evident de om, a avut-o în economia animalieră a societății omenești din cele opt situri.

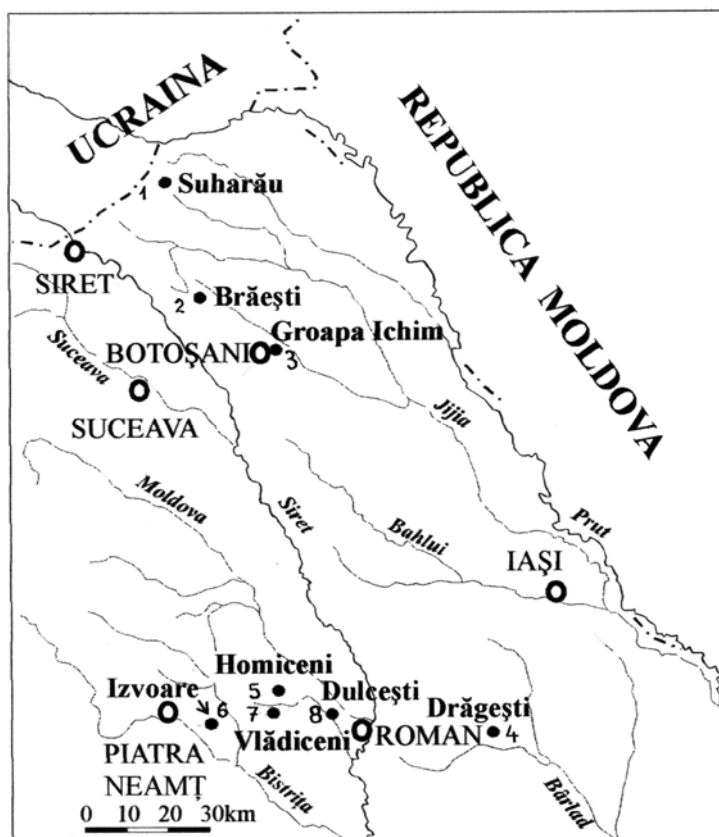

Fig. 1. Harta cu poziționarea celor opt așezări.

Materialul determinat și însumat la 2 535 de resturi, provenit din cele patru așezări din stânga Siretului, este în cantitate mai mică, reprezentând doar 38,60% (deci peste 1/3 din total) repartizându-se astfel: 1. Suharău–Ruginosu¹ (436 de resturi – 435 de la mamifere și doar un fragment osos, 0,23%, provenit de la o

¹ Săpături P. Șadurschi; S. Haimovici, A. Ungureanu, *Caracteristicile materialului paleofaunistic descoperit într-un sit aparținând dacilor liberi (costoboci), situat în nordul Moldovei: așezarea de la Suharău*, Anuarul Muzeului Județean Suceava, sub tipar.

pasăre – găina domestică (*Gallus domesticus*); 2. Brăiești² – doar 74 de resturi, toate de la mamifere; 3. Botoșani – Groapa lui Ichim³: 502 resturi – 501 de la mamifere, și un fragment (0,20%), o bucățică de coajă de ou, destul de groasă ca aspect, aparținând unei păsări foarte mari – dacă am considera fauna locală – o barză. Poate fi însă chiar un ou de struț (folosit inițial ca „bibelou”), dar care spart a ajuns în groapa menajeră; 4. Drăgești⁴: 1 523 de resturi – 1 519 de mamifere, un rest de valvă de *Unio* (0,006%) și trei fragmente osoase de *Gallus domesticus* (0,19%). Avem, așadar, în total 2 535 de fragmente, 2 529 de mamifere și doar 6, altele.

Menționăm că cele patru situri apar relativ depărtate între ele, primele trei, oarecum mai concentrate situate în așa numita „Câmpie” din nordul Moldovei, către partea ei vestică, aproape de dealurile mult mai înalte ce despart bazinul Jijiei de cel al Siretului (toate trei în județul Botoșani), iar al patrulea, cu mult mai spre sud, în partea nord-vestică a Podișului Central moldovenesc – de o altitudine mai înaltă – în zona cursului superior al Bârladului (în județul Vaslui). Aceste patru situri sunt toate situate lângă ape mici – pâraie – ce nu au în dreptul lor luncă.

Cele patru așezări din dreapta Siretului au împreună o cantitate mai mare de resturi faunistice, respectiv, aproximativ 2/3 din total: 4 032 (61,40%), variația pe stațiuni fiind și aici destul de mare. Le trecem și pe acestea în revistă: 5. Homiceni⁵ cu 636 de resturi – 624 de la mamifere și 12 altele (3,88%), adică 10 provenind de la moluște, și anume: opt cochilii de melci tereștri (gasteropodul *Helix* și altul mai mic, *Cepaea*) și două valve de la lamelibranhiatul *Unio*; mai apar două oase de la o pasăre sălbatică (ceva mai mică ca talie decât găina domestică) reprezentând doar 0,31% din resturi; 6. Izvoare – zona B⁶, având 278 de resturi ce provin toate de la mamifere; 7. Vlădiceni⁷ – 1 799 de resturi, toate de la mamifere și, în fine, 8. Poiana–Dulcești⁸ având în total 1 319 resturi cu 1 306 mamifere și 13, altele (0,98%), și anume: opt valve de *Unio*, o vertebră de la un pește teleostean, de talie oarecum mărișoară, dar și două oase de la o găină domestică (*Gallus domesticus*) adică 0,15% din totalul fragmentelor; în această localitate au fost cercetate două așezări diferite, una – Siliște, cu puține resturi: 227 fragmente de mamifere și alta – Varniță, cu material mamalian mai bogat, 1 079 de resturi.

Facem remarcă că toate aceste patru așezări, aflate în județul Neamț, sunt destul de concentrate, situate fiind în zona precarpatică, cu înălțimi ce bat către 400 m, dar pe văile apelor, mai ales pentru Poiana–Dulcești, cu altitudini mai joase; de altfel trei dintre ele se găsesc în apropierea sau chiar pe malul unor ape mai mari, ca „râurile” Valea Neagră și Valea Mare, dar mai ales râul Moldova, acesta prezentând chiar o luncă (cele patru așezări se găsesc în județul Neamț).

² Săpături L. Dascălu; Haimovici, ArhMold, 23–24, 2003.

³ Săpături Șadurschi, Haimovici, C. Tarcan, ArhMold 18,1994, p. 321–329.

⁴ Săpături D. Teodor, Gh. Coman, R. Alaiba; Haimovici, Acta Moldaviae Meridionalis, 3–4, 1981–1982, p. 57–65.

⁵ Săpături E. Petrișor; Haimovici, R. Kogălniceanu, MemAnt, 22, 2001.

⁶ Săpături V. Spinei, M. Alexianu; Haimovici, MemAnt 15–17, 1983–85, p. 264–271.

⁷ Săpături M. Alexianu; Haimovici, C. Panove, Thraco Dacia 11, 1990 p. 253–262.

⁸ Săpături Gh. Bichir; Haimovici, M. Teodorescu, MemAntiq 20, 1995 p. 195–208.

În cele opt lucrări citate, pentru fiecare specie, mai ales la mamifere, s-a calculat frecvența sa în fragmente și în indivizi prezumați (vezi și cele opt tabele), s-au executat studii de morfologie, dar și măsurători pentru a le circumscrie unele caracteristici metrice, inclusiv talia și sexul; s-a stabilit unde a fost cazul și s-a putut aprecia acest lucru, vârsta de sacrificare, s-a evaluat ponderea fiecăruia dintre ele la diverse funcționalități, dar și raporturile între mamiferele sălbatice și domestice, adică contribuția creșterii animalelor și vânătorii în asigurarea hranei, mai ales în acoperirea necesităților de proteine animale ale locuitorilor celor opt așezări, importanța fiecărei specii și grupări, în afara rolului ei în alimentație, raporturile între specii și grupări față de ambient și, în subsidiar, raporturile între om, societate și mediul înconjurător, rolul unor specii în activitățile de altă natură decât cea direct economică. Ne propune acum să facem oarecum o sinteză a tuturor rezultatelor ce au fost obținute prin studiul paleofaunei din cele opt situri analizate pentru o mai bună cunoaștere a societății și civilizației dacilor liberi.

1. De la început trebuie să arătăm că ocupația ancestrală a culesului de animale mici nu mai avea în societatea respectivă decât o pondere, aproape de neluat în seamă, din punctul de vedere al economiei globale. Cele doar câteva cochilii de melci și valve de scoici ne stau mărturie, întrucât este evident că la toate cele opt așezări condițiile mediale erau destul de propice, mai ales pentru strângerea melcilor tereștri, dar totodată, mai cu seamă pentru apele ceva mai mari cu brațe moarte și luncă, scoicile de *Unio* erau destul de multe și totodată în grupe compacte, pentru a putea fi ușor adunate. Credem că lipsa unor porțiuni din scheletul broaștei țestoase de apă (*Emys*) printre resturile faunistice, mai cu seamă la Poiana–Dulcești, este de asemenea un argument în aceeași privință. Este posibil deci, ca o economie relativ înfloritoare să fi scutit locuitorii așezărilor de a recurge la folosirea moluștelor pentru hrană, valvele lamelibranhiatelor fiind, poate, doar furnizoare de carbonat de calciu.

2. Același lucru este valabil și pentru o altă ocupație foarte veche, pescuitul. Prezența doar la Poiana–Dulcești a unui singur corp vertebral de la un pește (chiar dacă se pare că oasele peștilor sunt mai fragile și se păstrează astfel mai rar totuși mai cu seamă corpuri de vertebre de la pești ce ajung la o talie specifică mare: crap, somn, șalău, știucă sau ceratobranhiale cu dinți faringieni de la diverse specii de ciprinide, este exclus ca ele să nu rămână printre resturile menajere, dacă ele ar fi ajuns în „gunoaie”). Cele de mai sus arată destul de clar că nu erau folosite decât sporadic diverse mijloace de prindere a peștilor – la apele scăzute, peștele rămas în băltoace se putea desigur culege chiar cu mâna sau cu un fel de țepă. Râul Moldova probabil conținea din plin un efectiv bogat al speciilor cunoscute; tot economia relativ înfloritoare făcea ca proteinele rezultate din carnea de pește să nu fi fost necesare pentru a aduce o cotă parte oarecum de luat în seamă în dieta locuitorilor.

3. Despre prinderea păsărilor sălbatice, unele existente în zonă, cu totul comestibile, nici nu poate fi vorba; doar într-o singură stațiune (Homiceni) s-au găsit două resturi ale unui același individ de pasăre nativă, ce avea totodată o talie destul de mică. Am putea conchide, având în vedere și acest fapt, că economia

populațiilor respective nu necesita acest tip de procurare al hranei, destul de dificil de altfel. Nu credem că se adunau ouăle de la păsările sălbatice, căci în jurul așezărilor respective nu existau condiții pentru exercitarea economicoasă și eficientă a acestei ocupații (zone foarte mari acoperite cu ape și mlaștini).

4. Considerând cele de mai sus, ne rămân doar două ocupații, să le spunem principale: pe de o parte, creșterea animalelor (de fapt doar a mamiferelor domestice), iar pe de alta parte, vânătoarea (tot a mamiferelor). Să le analizăm în continuare pe amândouă, mai întâi vânătoarea, ce are o pondere evident mai mică. Facem de la început mențiunea că ne vom ocupa la acest punct, mai ales de acoperirea necesităților de hrană ale locuitorilor așezărilor, având în vedere în special procurarea de proteine animale, ce prezintă cel mai mare impact asupra unei societăți umane oarecare, prin care de altfel se și estimează gradul ei de civilizație și bună stare din punct de vedere economic.

a) Vânătoarea, așa cum se vede din cele opt tabele, avea o pondere cu totul minoră, ajungând la cel mult 1/10 în raport de frecvența luată în considerare privind creșterea animalelor (dacă considerăm indivizii prezumați și totodată dat fiind faptul că numărul resturilor provenite de la speciile sălbatice este relativ mic, estimarea pe indivizi apare ușor „umflată”). Ea era însă o ocupație bine circumscrisă și nu ca astăzi, doar cu caracter de divertisment. Variația pe stațiuni apare oarecum aleatorie, dar totuși credem că, în așezările de la est de Siret, ea avea o importanță ceva mai mică în raport cu cele precarpatice din actualul județ Neamț și totodată că această ocupație prezintă o pondere mai scăzută decât în așezările din epoca Latène din aceeași zonă. Urmărind speciile determinate, cât și frecvența lor se constată că ea avea un caracter net „alimentar”, vânătoarea cerbului, mistrețului ce au ponderea cea mai înaltă, dar și a căpriorului executându-se, în primul rând, pentru a avea la dispoziție o cantitate suplimentară de proteine animale (de altfel trebuie menționat că ursul, castorul, iepurele sunt și ele animale comestibile, dar primul este concomitent și fiară, iar secunde, datorită taliei lor mai mici, aproape că nu trebuie a fi luate în considerare ca sursă de proteine). Este necesar de menționat că bourul (care de altfel se vâna cu mare dificultate) pare a fi de asemenea destul de rar. Lupul, fiară ce stânjenea clar activitatea umană, pe de o parte, prin acțiune directă, atacarea speciilor domestice, iar pe de altă parte, indirect, dijmuid și pe cele sălbatice (cerb, căprior, poate chiar mistreț), ce aveau și ele importanță economică, era vânat, spunem noi, în primul rând pentru a-l elimina din circuitul biologic natural, dacii liberi intervenind desigur, încă doar inconștient, în lanțul trofic. Este necesar de a arăta însă că pentru cerb, căprior, mistreț, vânătoarea se execută într-un mod oarecum „planificat”, prezervându-se aproape sigur tineretul și probabil chiar femelele.

Fiind vorba de mamifere sălbatice, mai strâns legate de ambient, trebuie să amintim că aproape toate speciile vâdate (cerb, mistreț, cu precădere ursul, castorul – acesta din urmă necesitând și ape liniștite, corelate cu păduri, mai ales de esență moale) fac parte din gruparea ecologică zisă „de pădure”, deci sunt destul de stenoec; de asemenea că cerbul și mai cu seamă ursul se găseau încă, la începutul mileniului I p.Chr., chiar și în stațiunile de la est de Siret, așadar, destul de departe

de arealul lor actual pericarpatic, încât se arată clar întinderea, la acea vreme, a zonelor puternic împădurite peste toate aceste ținuturi. Doar iepurele preferă spațiile oarecum deschise, neglijând de obicei altitudinile mai înalte; lupul este, fără îndoială, cu totul eurioec.

b) Creșterea animalelor domestice trebuie considerată ca o ocupație de prim ordin, poate chiar de bază, întrecând astfel agricultura (luată chiar în sensul ei cel mai larg), despre care doar indirect, noi putem da unele date destul de certe. Erau crescute dintre mamifere: taurinele, porcinele, ovicaprinele, calul, însă nu asinul, la care se adaugă evident și câinele. Încă din epoca Latène apare însă dintre păsări, găina domestică, pe întregul teritoriu al României⁹.

Să ne oprim puțin la aceasta din urmă. După cum reiese din partea introductivă, *Gallus domesticus* apare sporadic, deci doar în unele dintre așezări, fiind poate chiar mai rară decât la geto-dacii din epoca Letène. Ea era de talie mică, evident neameliorată. Dacă din punctul de vedere al cărnii furnizate, nici măcar nu trebuie luată în considerare, ea are o importanță aparte, de luat în seamă printr-un produs special al ei: ouăle, care largesc oarecum paleta meniului locuitorilor din așezările dacilor liberi (se pot mânca ca atare, dar mai ales devin relevante întrucât ele contribuie la executarea unor produse finite complexe la care acestea sunt cu totul indispensabile: anumite mâncăruri și mai ales copturi. Este evident deci că găina domestică nu era încă comună pentru circuitul economic al dacilor liberi, nefiind încă asimilată complet de către respectiva etnie. Este bine de menționat acest fapt, întrucât, în secolul al IV-lea, ea începe să aibă o frecvență din ce în ce mai mare, în cadrul materialelor arheozoologice și să ajungă a fi depusă, uneori cu precădere, ca ofrandă în morminte.

În cadrul resturilor mamiferelor domestice, frecvența cea mai înaltă în fragmente și în indivizi o au taurinele (*Bos taurus*), specie de talie mare, care de aceea furnizează aproape întotdeauna cele mai multe fragmente din cadrul unui lot faunistic (cu precădere oasele lungi ale membrilor, coastele, craniul etc.), existând astfel o diferență uneori apreciabilă între frecvența în fragmente și chiar indivizi prezumați între taurine și celelalte specii comestibile: porcinele, ovicaprinele și calul ce au *ab initio* mult mai puține resturi. De altfel, ca volum corporal și deci prin cantitatea mare de proteine ce astfel o aduce, *Bos taurus* se așează aproape întotdeauna pe primul loc, asigurând cam între 40 și 60% (la Vlădiceni poate chiar și mai mult) din cantitatea de carne pe care o aveau la dispoziție locuitorii celor opt așezări. Din punct de vedere morfologic, prin resturile coarnelor sale, *Bos taurus* apare, de obicei, cu cepul cornului relativ mic, de tip *brachyceros*, întrecând rar limita inferioară de variație pentru tipul *primigenius*; nu au fost reperate vite acornute. Resturile neurocraniului au și ele o conformație brahiceră. În ceea ce privește scheletul oaselor lungi, aproape prin toate măsurătorile executate, acesta apare relativ gracil, cu dimorfism sexual oarecum șters. Înălțimea la greabăn este în medie cam de 106–107cm pentru toate stațiunile, ea fiind oarecum perturbată de preponderența femelelor și existența castraților, dar și a masculilor (frecvența înaltă

⁹ Haimovici, *Thraco Dacica* 8, 1987, 1–2, p. 144–153.

a femelelor duce de altfel la o talie calculată relativ mai joasă). Apare net faptul că vitele dacilor liberi erau cu ceva mai mici (scunde) decât cele din aceeași zonă, în răstimpul epocii Latène-lui¹⁰. Este normal ca numeric masculii să aibă în materialul aparținând adulților și maturilor o cantitate mult mai mică decât femelele (la naștere, ca în general, la toate mamiferele *sex ratio* este de 1:1, omul, încă din neolitic, căutând să se debaraseze de această realitate neeconomicoasă). Rămâne însă aproape de neînțeles penuria sau chiar lipsa în unele așezări a castraților (boi), fenomen existent de altfel și la dacii din epoca Latène, în raport de exemplarele femele (vacii).

Urmărind curba vârstei de sacrificare se distinge faptul că se sacrifică tineret (dar nu viței mici ca vârstă), adulți, cu precădere, maturi (este interesant că dintre aceștia, cei mai mulți între 4–5 – 7–8 ani, adică în perioada de optimum de exploatare economică eficientă), dar și bătrâni și excepțional chiar indivizi de circa 18–20 de ani, deci foarte bătrâni. Se remarcă faptul, încă nedeslușit pentru noi, că în așezarea de la Vlădiceni, frecvența adulților sacrificați, de la ceva sub doi ani către aproape de trei ani, era foarte înaltă, întrecând cu mult toate celelalte vârste – fenomen ce nu poate fi aleatoriu datorită numărului mare de resturi osoase din așezarea respectivă.

Pentru așezările din județul Neamț, mai cu seamă la Vlădiceni și Homiceni (unde există de asemenea mai multe resturi osoase), s-au evidențiat și câteva fragmente de oase, mult mai mari și mai masive în raport de media respectivelor măsurători, ele neajungând însă până la limita inferioară de variație pentru *Bos primigenius* (de la care s-a găsit tot doar la Vlădiceni un fragment de mandibulă). Se cunoaște faptul că romanii mânuiau foarte clar și bine procedeele de ameliorare rasială – ce apare foarte evidentă mai ales la taurine, mărindu-le astfel talia – pe care ei le-au adus apoi în diversele provincii cucerite sau au efectuat-o chiar în acestea, pe loc. Poate prin schimb direct, peste trecătorile Carpaților, dar poate și prin jaf, dacii liberi (carpii) și-au însușit și ei exemplare dintre aceste vite ameliorate, prezența lor fiind caracteristică doar pentru așezările din dreapta Siretului, mai apropiate de provincia Dacia romană; este mai greu de admis că populația acestora executa și ea, în mod deliberat și cu efecte pozitive, ameliorarea rasială la cornutele mari, în primul rând și pentru faptul că acești indivizi înalți și masivi (poate boi) reprezintă de fapt o raritate în cadrul materialului osteologic de taurine.

Porcinele (*Sus scrofa domesticus*) se așează pe locul al doilea ca frecvență, fiind rar întrecute de ovicaprine; la Poiana–Dulcești (Siliște), prin indivizi ele întrec însă ușor taurinele. În general, cantitatea resturilor este cu mult în urma celor de taurine, dar numărul prezumat de indivizi devine, prin calcul, mai ridicat, întrucât este știut că, de la porcine, se păstrează multe maxilare cu dinți (ele sunt foarte masive), ce dau astfel un număr mai înalt de indivizi; în rest însă materialul de la porcine apare de obicei mai fragmentat și se pot executa doar puține măsurători. Se constată existența unui porc mic, cel mult de mărime medie, dar cu caracteristici

¹⁰ *Ibidem*, p. 145–148.

încă de primitivitate: bot lung, lacrimalul oblong (la Homiceni există totuși un fragment la care respectivul os este aproape pătratic), dimorfism sexual încă relativ bine păstrat, mai ales la defense, trenul anterior relativ puternic, cu ghebul caracteristic (caractere de mistreț), încât înălțimea la greabăn calculată doar la doi indivizi, este cu ceva peste 72 cm. *Sex ratio* la maturi variază mult, de obicei femelele întrecând masculii, dar existând și inversul; nu s-a putut evidenția castrarea masculilor. Vârsta de sacrificare variază normal pentru porcine; nu există purcei de lapte, dar apar cei de peste șase luni până la un an. Vârful curbei se găsește în jurul a doi ani și este o caracteristică a tipurilor primitive, zise tardive, cu creștere înceată, greutatea optimă atingându-se abia la această vârstă. Se găsesc mai rar și resturi de la indivizi mai „bătrâni” de 4–5 ani, mergând chiar până la 7–8 ani, probabil pentru vieri buni sau scoafe matcă prolifiche. Nu poate fi vorba însă de o ameliorare rasială.

Remarcăm acum că porcinele sunt o specie monovalentă, crescută doar pentru un singur scop: cel alimentar, dând carne și eventual grăsime (aceasta, în acele epoci vechi, folosindu-se și pentru scopuri nealimentare). Considerând talia lor, specific evident mai mică decât cea a taurinelor, în toate cele opt situri, aceasta apare chiar mică, mergând către medie; ele dădeau astfel o cantitate de proteine animale de 15–20%, după stațiunea cercetată (anexele 1–8).

Ovicaprinele sau cornutele mici (*Ovis* și *Capra*) sunt reprezentate mai ales prin ovine și – așa cum vom vedea – rar sau deloc și prin caprine. Se știe că determinarea generică între *Ovis* și *Capra* este foarte dificilă, chiar imposibilă pentru unele segmente osoase și dinți. În ceea ce privește cele opt stațiuni, în trei din cele de la stânga Siretului, caprinele nu au fost deloc puse în evidență (asta nu înseamnă că nu există, dar frecvența lor putea să fie foarte joasă), iar la Drăgești, raportul între *Capra* și *Ovis* este de 1/12; în siturile din județul Neamț este evident mai comună, lipsind iarăși doar la Izvoare, având raportul de cam 1/2 față de oaie la Vlădiceni, cam tot 1/2 la Poiana–Dulcești și cam 1/1 la Homiceni. Este clar că în aceste stațiuni din zona precarpatică, caprinele se găseau în număr mai mare, stând chiar uneori pe picior de egalitate cu ovinele. Am explicat această diferență între un grup de situri și celălalt prin ecoetologia celor două genuri, corelată desigur cu ambientul. Caprinele și ovinele nu se exclud una pe alta de la ospăț: oaia paște pe pajiște, iar capra se hrănește cu frunzele și lujerii plantelor ierboase mai înalte și cu lăstărișurile de la marginea pădurii, fiecare ocupând astfel o altă nișă ecologică. Ar însemna poate că pentru cadrul medial al celor două grupări de situri, erau unele deosebiri: în cele mai estice și de altitudine mai joasă (reamintim că doar Drăgești este situat în Podișul Central Moldovenesc, mai înalt) se găseau de acum mai bogate și mai mari pajiști de tip secundar, apărute prin defrișarea pădurii, numai bune pentru oaie, iar în zona precarpatică mai înaltă, pădurile ocupau încă un spațiu mai larg, pe liziera lor, sau în runcuri, găsindu-se un mediu propice pentru caprine.

Ovicaprinele se situează pe locul al treilea ca frecvență, după porcine și doar la Vlădiceni și Botoșani–Groapa lui Ichim le întrec ușor pe acestea din urmă, numeric, dar dacă socotim masa musculară și talia, sunt întotdeauna în urma lor, încât cantitatea de proteine dată prin sacrificarea acestor cornute mici este cu totul neglijabilă, fiind chiar mai mică decât cea rezultată din activitatea de vânătoare.

Considerând genul *Ovis* putem spune că morfologic se pot evidenția masculi cu coarne tipice (triunghiulare în secțiune), dar bine gracile, destul de slab răsucite, că există femele cornute, unele cu coarne relativ mărișoare și mult mai rar femele acornute sau aproape acornute. Înălțimea la greabăn este în medie cam de 60 cm, existând indivizi de chiar 55–56 cm ca talie. Doar la Drăgești sunt și oi ceva mai înalte ca media; un individ măsura chiar o talie de 66,4 cm. Oricum, ovinele pot fi socotite ca mici.

Capra ne prezintă morfologic doar un singur corn de femelă, oarecum tipic pentru forma *prisca*. Ea este de asemenea chiar foarte gracilă și mică, cu o talie de 61–62 cm (la Vlădiceni).

Curba de sacrificare este caracteristică unor specii domestice multivalente: găsim tineret, dar nu miei (iezi) sub câteva luni, ci mai degrabă cârlani, adulți, maturi și dintre aceștia cei mai mulți fiind tăiați cam la 4–5 ani, deci în plin optim de exploatare economică; sunt și bătrâni, dacă socotim că vârsta de exploatare zootehnică este evident mai scurtă la cornutele mici decât la cele mari, ea fiind la primele cam 7–8 ani.

În ordinea frecvenței urmează un mamifer domestic din nou de talie mare, calul (*Equus caballus*). Luat ca masă individuală în toate aceste opt situri ale civilizației dacilor liberi, aceasta o întrece, în general, chiar pe cea a taurinelor. Polivalent și el, mai ales atunci când mai era încă relativ tânăr, se folosea precis și în alimentație și trebuie avută în vedere și contribuția sa la acoperirea necesităților de proteine animale. Evident această contribuție nu este deloc joasă clasându-se, poate imediat după porcine, dar cu mult înaintea ovicaprinelor și chiar a sumei date de mamiferele comestibile, rezultate prin vânatoare.

Se evidențiază faptul că, în mare, resturile provenite de la cal sunt tot atât de fragmentare ca cele ale altor mamifere, tranșarea sa făcându-se exact după aceleași criterii (ca animal de talie mare, aproape exact ca și pentru taurine). Chiar acolo unde există puțin material, alături de oase zise „seci” găsim și fragmente provenite de la segmente îmbrăcate bine în carne; mai mult chiar, unele dintre aceste oase poartă urme de arsură și chiar de calcinare. Paleta largă a curbei de sacrificare (aici poate și de moarte naturală) conduce și ea la faptul că această specie se folosea și ca nutriment. Astfel găsim indivizi de la 2–4 ani (încă cu unii dinți de lapte prezenți), de 5–7, 8–10, 10–13 ani, în jur de 15–17 și până la peste 20 de ani cu suprafața ocluzală fără nici o urmă de smalț (cam la 25 ani este vârsta maximă de exploatare „zootehnică”). Poate doar caii bătrâni să fi murit de moarte naturală, ceilalți erau evident sacrificați; cei tineri, dacă deacum nu mânji, dar aproape prea tineri pentru a fi folosiți pentru călărie și/sau tracțiune ar fi putut suferi desigur vreun accident și a fost necesar astfel să fie sacrificați și folosiți în alimentație. În ceea ce privește *sex ratio*, judecând după canini, se constată foarte clar că existau relativ mulți castrați.

Din punct de vedere morfologic și metric, caii din cele opt situri (aparținând civilizației dacilor liberi) prezintă o serie de particularități demne de luat în seamă. Astfel după caracteristicile suprafeței de ocluziune a dinților jugali superiori, se constată că aceștia au protocon respectiv mic, iar insulele au smalțul cu pliuri foarte

puține, ambele aceste caracteristici făcându-ne să-i punem în categoria cailor estici; coroana dinților jugali inferiori prezintă imediat sub fața de ocluziune două vărci transversale, paralele cu aceasta și între ele, care apropie acești cai, de asemenea, de tipul estic al cabalinelor domestice.

În ceea ce privește caracteristicile metrice ale unor resturi de oase lungi se poate constata că, în mare, ar exista cai relativ mărunți, pe de o parte, și mari, pe de altă parte, și că, în general, caili respectivi ar fi gracili. S-au găsit însă și nouă oase lungi întregi după care s-a stabilit exact înălțimea la greabăn a indivizilor respectivi. Ea variază de la 1 282 mm la 1 444 mm cu o medie de 1 359 mm. Sunt de remarcat însă trei talii arătând cai înalți: 1 433 mm la Drăgești–Vaslui, 1 378 mm la Vlădiceni și 1 444 mm la Homiceni; aceste oase apar totodată subțiri și semisubțiri. Caili din cele două așezări din județul Neamț ar putea proveni, ca și acele taurine mari, din provincia Dacia romană, însă cel de la Drăgești, situat mai departe de granița provinciei, face notă discordantă. Se știe însă că geto-dacii din epoca preromană aveau pe lângă caili obișnuiți, de mărime mică, dar mai degrabă medie, folosiți probabil în diverse scopuri lucrative, și cai de talie de peste 1,40 m, cu caracteristici aparte, obținuți prin mijloace de ameliorare rasială, denumiți cai „de elită”, întrebuințați de clasa conducătoare pentru călărie, la război și la paradă¹¹. Se pune problema dacă dacii liberi din Moldova mai aveau (au moștenit) și ei asemenea cai sau cei găsiți de noi, în cele trei așezări, provin într-adevăr din provincia Dacia, care avea precis la dispoziție, cai de tip ameliorat. Problema rămâne deschisă, cel puțin până la prelucrarea unor materiale arheozoologice provenite din noi săpături.

Asinul (*Asinus domesticus*), cunoscut în limbajul curent și sub denumirea de măgar, este un element termofil, originar probabil din nordul Africii și/sau Somalia, domesticit de multă vreme și care a pătruns dinspre sud, din Peninsula Balcanică, și la noi, probabil încă din Hallstattul timpuriu¹², dar nefiind deloc asimilat în culturile și civilizațiile din România decât foarte târziu, mai ales în Dobrogea. Resturile sale în zonele mai nordice provin doar de la indivizi aduși de diverse persoane, în general negustori, ce au venit probabil cu marfă samarizată pe spatele acestor umile animale, ce au pierit, poate chiar de frig la latitudinile mai înalte de 45° din țara noastră. Dacii liberi din Moldova, aproape sigur că abia de-l cunoșteau și evident nu l-au crescut ca specie domestică. El a fost găsit în cadrul materialului osteologic de la Botoșani, Groapa lui Ichim¹³, cu un singur rest, această stațiune fiind probabil, deocamdată, cea mai nordică unde el a „ajuns” (47°, 45’) sub starea subfosilă și totodată tot cu un singur rest, la Vlădiceni¹⁴.

Tot printre mamiferele domestice mai trebuie socotit și câinele (*Canis familiaris*), tovarăș al omului din timpuri foarte vechi. În cele opt așezări, situația resturilor câinilor este următoarea: la Suharău, el lipsește, și în toate celelalte

¹¹ Haimovici, Dacia NS 27, 1983, p. 79–107.

¹² Haimovici, C. Crețu, MemAntiq 22, 2001.

¹³ Haimovici, Tarcan, *op. cit.*, p. 327; Haimovici, Panove, *op. cit.*, p. 260.

¹⁴ Haimovici, Teodorescu, *op. cit.*, p. 204; Haimovici, *op. cit.* (supra nota 2).

așezări, acesta are o frecvență foarte joasă. La Poiana Dulcești–Varnița¹⁵ și la Brăiești s-au găsit câini depuși ritual în gropi, asupra cărora vom reveni. În mare, metric și morfologic, se constată că acești câini din diversele situri erau deja bine diversificați ca mărime, mergând de la taliile mici la cele medii și de la medii către mare sau aproape mare, putându-se calcula, direct sau indirect (prin măsurători pe falca inferioară), înălțimi la greabăn întinzându-se de la 51 la 76 cm.

Nu pare ca acești câini să fi fost folosiți și în scopuri alimentare, pe lângă cele lucrative, dar este destul de probabil că nu erau încă indivizi foarte specializați; totodată credem că nu erau ținuți ca animale de companie. Resturile lor sunt oarecum mai slab fragmentate (neconsiderând pe cei depuși ritual). Sunt rari indivizii bătrâni, cu urme evidente de erodare a dentiției, cât și tinerii ce ar avea încă dinți de lapte sau oase lungi neepifizate.

5. Unele dintre mamiferele domestice se consideră a fi polivalente: taurinele, ovicaprinele și calul. Trebuie însă să arătăm chiar din start, că este greu, cel puțin deocamdată, pentru un arheozoolog, de a circumscrie exact, doar prin caracteristici morfologice ale scheletului, toate aceste funcționalități; se folosesc mai degrabă date indirecte: anumite frecvențe, diverse vârste ale indivizilor sacrificați și *sex ratio* respectiv, dar și date luate din etnografia comparativă.

În ceea ce privește taurinele se poate considera, prin preponderența elementului femel, că acestea erau ținute pentru producția de lapte și totodată și prin prelucrarea derivatelor acestuia. Se mărește astfel încă și mai mult importanța cornutelor mari în asigurarea de proteine animale, dar concomitent a grăsimilor animale: smântână, unt. O altă funcționalitate a taurinelor, cea de motor animal, în sensul cel mai larg (este greu de a departaja exact ponderea lor în tracțiunea atelajelor, a uneltelor agricole – plug –, direct în a căra poveri ș.a.), trebuie luată în considerare din plin. Penuria castraților lasă însă de gândit, în această privință; putem astfel să ne întrebăm dacă femelele (vacile) nu erau și ele, dacă nu constant, cel puțin sporadic, folosite și în aceste multiple scopuri, fapt ce ar implica desigur producerea unei cantități mai mici de lapte.

Ovicaprinele sunt și ele producătoare de lapte, dar se exclude din start folosirea acestora, ca motor animal, dată fiind talia lor mică. Caprinele dau, după cum se știe, raportat la masa corporală, cea mai mare cantitate de lapte dintre toate speciile domestice lactifere. Ovinele furnizează de asemenea lapte și trebuie considerat că de la ele se consumă de obicei doar produse lactate, având în vedere totodată că unele dintre acestea (cașul) se pot păstra sub diferite forme pentru anotimpul friguros, atunci când se împuținează de obicei, chiar și la taurine, laptele proaspăt (abia muls) și există, în general, pentru societatea umană, o penurie de proteine animale. Ovinele oferă totodată un produs, demn de luat în seamă, mai cu seamă în zonele temperate, lâna, care se poate ușor prelucra sub diverse forme (mai rapid și mai eficient decât fibrele vegetale textile).

¹⁵ Haimovici, *op. cit.* (supra nota 9).

Considerând însă frecvențele, dar odată cu ele și diferențele de talie între taurine și ovicaprine, putem conchide că dacii liberi aveau o economie animalieră bazată din plin pe creșterea cornutelor mari și nu a celor mici. Totuși ovinele își aveau rolul lor bine circumscris în economia locală.

În ceea ce privește cabalinele (excludem, așa cum am văzut, cu totul asinul, ce caracterizează de fapt economia animalieră de la latitudinile mai joase, circummediteraneene) ne oprim cu totul doar la calul domestic. Am văzut că acesta era folosit și în alimentație, dar preponderent el avea alte funcții, atâta timp cât era în viață. Îl putem considera un motor animal de prim rang, fiind astfel foarte greu de a stabili exact cota parte ce-i revenea lui și pe aceea pe care o aveau taurinele. Evident, doar el era folosit însă pentru călărie și poate acei indivizi de talie înaltă (urmașii cailor de elită ai geto-dacilor din Latène?) exclusiv pentru aceasta, date fiind și caracteristicile morfologice arătate. În rest este aproape sigur că acei cai de talie medie aveau și ei, concomitent, funcțiile multiple ce derivau din caracteristica sa de a fi motor animal; este bine să reamintim că, pentru cabaline, castrații se găseau în cantitate mare și că vârsta lor „zootehnică” era destul de prelungă, găsindu-se destui indivizi de peste 10 ani, unii ajungând chiar până dincolo de 20 de ani.

6. Trebuie să spunem că, în subsidiar, toate speciile de mamifere fie domestice, fie sălbatice dădeau, odată cu sacrificarea (vânarea) și chiar moartea naturală, o serie de produse cu totul necesare economiei unei societăți, încă oarecum cu trăsături primitive: coarne (mai puțin cele de tip „gol”, dar mai ales cele de tip „plin”), folosite pentru executarea de obiecte, cât și de unelte diferite și chiar arme, piei și/sau blănuri, ce se prelucrau de obicei (a se considera în mod deosebit cele de ovine pentru cojoace), dar se foloseau chiar și în stare „crudă”, de asemenea și oase întrebuintate de altfel asemenea coarnelor, tendoane și unele organe interne, ca, de exemplu: intestine, vezica urinară (toate acestea din urmă fiind moi, nu au putut fi decelate ca atare).

7. Putem considera că economia animalieră a dacilor liberi era mai bine dezvoltată, puternic diversificată, ea întrecând probabil ca pondere agricultura (cu toate tipurile ei), ce ar putea să fi fost mai degrabă doar una de subzistență (a se lua în considerație și penuria castraților de taurine), animalele fiind mai mobile, manevrate, vii, mai ușor în cantități mari și deci mai apte pentru a da o adevărată economie de schimb. Totuși, ea nu depășea, ca evoluție spre mai bine, pe cea a geto-dacilor din epoca Latène din zona extracarpatică a României¹⁶. Mai mult chiar dacă geto-dacii au reușit a obține, prin ameliorare, un tip de cal aparte, pe care noi l-am denumit de „elită”, se pare totuși că, mai târziu, această rasă s-a pierdut după începutul secolului al II-lea p.Chr., când romanii au cucerit o parte a teritoriului locuit de geto-daci, constituind provincia imperială Dacia¹⁷.

Un fapt ce pare banal, dar apare corelat cu gradul de dezvoltare a economiei este acela că, într-o groapă de provizii de la Homiceni, s-au găsit, printre altele, resturi ale unui rozător mic, aproape sigur șoarecele de casă (*Mus musculus*

¹⁶ *Ibidem*, p. 149—151.

¹⁷ Dascălu, Haimovici, *op. cit.* (supra nota 2).

musculus), care deja din sălbatic devenise comensal, întrucât a găsit în așezările umane un mediu mai propice (o altă nișă) – o economie relativ dezvoltată cu abundență de resturi alimentare și cu provizii stocate – decât cel natural, pe care l-a părăsit și în care este prezent și astăzi șoarecele sălbatic (*Mus musculus*).

9. Așa cum am arătat pe scurt, într-o groapă de la Brăești, a fost evidențiat un schelet de câine, dar fără craniul său – deci s-a depus ritual un individ fără cap (acesta din urmă nefiind găsit în împrejurimi)¹⁸.

În situl Varnița, de la Poiana–Dulcești, există două gropi, în care fuseseră iarăși depuși câini (într-una un individ întreg și în alta doar un cap – deci descăpățânat), iar în șase indivizi întregi aparținând iepurelui de câmp (*Lepus europaeus*)¹⁹. Facem precizarea că, pe toate resturile osoase, nu au fost găsite deloc urme de descărnare sau de alt tip, arătând astfel că au fost poate aruncați sau chiar îngropați indivizi vii sau depuse resturile proaspete ale lor, aceștia fiind sacrificați, chiar tranșați, prin metode ce nu au afectat scheletul, ci doar părțile moi ale corpului. Ne-am ocupat de aceste fapte în lucrările respective și nu mai revenim acum la problematici ce nu țin direct de economie. Dorim doar să amintim că geții din epoca Latène, din sudul țării, aveau obiceiul, nu numai de a depune ofrande de cai în morminte princiare (Agighiol, Peretu), ci pur și simplu să „îngroape” cai sau doar părți ale lor în perimetrul unei necropole (Zimnicea), la margine de așezare (Cătunu) sau chiar departe de acestea, caii „singuratici” de la Căscioarele²⁰. De altfel și câini sau părți ale lor, depuse probabil tot ritual în gropi, găsim, însă în timpuri ceva mai noi, tot la geto-dacii din așezările situate de o parte și de alta a Carpaților.

10. Pentru sfârșit, întrucât am constatat pe parcurs, de mai multe ori, existența unor legături strânse între caracteristicile mediale și cele ale economiei, acești factori externi reprezentând dacă nu cauze, cel puțin condiții în evoluția și dezvoltarea societății umane, acțiunea lor fiind cu atât mai pregnantă, cu cât ne referim la o societate mai puțin evoluată și la o economie mai primitivă, credem că este bine să ne oprim la caracterizarea ambientului în cadrul căreia a ființat și a evoluat societatea dacilor liberi de acum aproape două mii de ani în urmă, bazându-ne pe unele date pe care ni le-a oferit studiul arheozoologic alcătuit de către noi.

Așa cum am arătat pe scurt chiar la începutul lucrării, caracteristicile mediale de atunci nu se deosebeau prea mult în ceea ce privește clima, vegetația și fauna nativă – sălbatică – de cele actuale, însă un corelativ de prim ordin, de care trebuie să ținem cont, este acțiunea umană, de obicei de tip distructiv, adică acel fenomen complex, și cu totul greu de stăpânit, denumit antropizare, care devine odată cu apropierea de contemporaneitate din ce în ce mai pregnant.

¹⁸ Haimovici, Teodorescu, *op. cit.*, p. 204–206.

¹⁹ S. Haimovici, *Caractéristiques des chevaux enterrés rituellement par les Gèto-Daces de la deuxième époque du fer dans la zone du SE de la Roumanie, leur importance culturelle et socio-économique*, comunicare ținută la cel de-al doilea simpozion de arheologie funerară, Tulcea, 1995.

²⁰ M. Udrescu, *Istros* 6, 1992, p. 268–270.

Considerăm totuși că societatea dacilor liberi evolua într-un mediu silvestru, încă destul de unitar, dar care începea să apară de acum ușor răvășit, poate cu un grad ceva mai puternic în zonele de mai joasă altitudine de pe stânga Siretului. Totuși, biocenoza cea mai răspândită era încă alcătuită din pădurile de cvercinee, dominând, și după altitudine, o specie sau alta de stejar; este știut că în Europa est-centrală ea reprezintă și astăzi formațiunea cea mai bine situată din punct de vedere al potențialului economic, cu cele mai multe interrelații între componentele ei. Credem că, deși pădurea era mereu defrișată, pentru multiple necesități, ea se putea încă regenera în mod natural, continuu. Zonele antropizate cu biocenoze oarecum artificiale, de ordin secundar, adică culturile agricole de toate tipurile și pajiștile secundare, erau încă relativ puțin întinse și în continuă pendulare, ocupând pe rând, o zonă sau alta, ruptă de către om de la mediul păduros. Într-un asemenea mediu se putea face destul de eficient o agricultură extensivă de subzistență, slab productivă, dar îndestulătoare pentru o populație având un indice demografic nu prea ridicat. Concomitent putea se dezvolta creșterea animalelor domestice, însă special a taurinelor și porcinelor (cu strămoșii sălbatici făcând parte tocmai din gruparea ecologică „de pădure”), găsim în mediul slab antropizat condiții foarte bune de trai, întrucât este sigur că acestea nu-și duceau existența într-un regim de stabulație. Totodată, mediul silvestru nu numai că economic este era foarte propice, dar el prezerva bine populația de o serie de calamități, ce și-au făcut clar apariția odată cu deforestarea intensă care a dus la modificări nedorite privind regimul hidric, eroziunea solului, alunecările de teren, chiar ușoare schimbări climatice și pe care dacii liberi nu le vor fi cunoscut tocmai datorită extinderii pe spații foarte largi a mediului păduros.

ANEXE

Anexe 1–8: Reprezentarea frecvenței speciilor de mamifere domestice și sălbatiche: domestice în ordine descrescândă și sălbatiche în poziția lor sistematică.

Annexes 1–8: La représentation de la fréquence des espèces des mammifères: les domestiques en ordre décroissant et les sauvages par leur position systématique.

1. Suharău (jud. Botoșani)

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr. abs	%	Nr. abs	%
<i>Bos taurus</i>	281	64,59	17	40,47
<i>Sus domesticus</i>	73	23,80	10	23,80
<i>Ovicaprinae (Ovis)</i>	64	14,76	8	19,04
<i>Equus caballus</i>	6	1,37	2	4,76
<i>Ursus arctos</i>	1	0,22	1	2,38
<i>Cervus elaphus</i>	9	2,06	3	7,17
<i>Capreolus capreolus</i>	1	0,22	1	2,38
Total	435		42	

2. Brăiești (jud. Botoșani)

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr. abs	%	Nr. abs	%
<i>Bos taurus</i>	46	62,16	11	45,84
<i>Sus domesticus</i>	11	14,87	5	20,84
<i>Ovicaprinae</i>	8	10,82	3	12,50
<i>Equus caballus</i>	5	6,75	1	4,16
<i>Canis familiaris</i>	2 (46)*	2,70	2	8,34
<i>Cervus elaphus</i>	1	1,35	1	4,16
<i>Capreolus capreolus</i>	1	1,35	1	4,16
Total	74		24	

* s-a socotit pentru câinele îngropat, la fragmente, doar unul singur pentru a nu împieta frecvența.

3. Botoșani–Groapa lui Ichim (jud. Botoșani)

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr. abs	%	Nr. abs	%
<i>Bos taurus</i>	309	61,68	23	37,70
<i>Ovicaprinae (Ovis)</i>	82	16,38	15	24,59
<i>Sus domesticus</i>	74	14,79	12	19,68
<i>Equus caballus</i>	31	6,19	6	9,83
<i>Asinus domesticus</i>	1	0,19	1	1,64
<i>Canis familiaris</i>	1	0,19	1	1,64
<i>Sus scrofa ferus?</i>	2	0,39	2	3,28
<i>Cervus elaphus?</i>	1	0,19	1	1,64
Total	501		61	

4. Drăgești (jud. Vaslui)

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr. abs	%	Nr. abs	%
<i>Bos taurus</i>	957	63,00	87	50,88
<i>Sus domesticus</i>	202	13,30	27	15,78
<i>Ovicaprinae (Ovis et Capra)</i>	190	12,50	27	15,78
<i>Equus caballus</i>	128	8,43	11	6,43
<i>Canis familiaris</i>	16	1,06	5	2,92
<i>Lepus europeus</i>	2	0,13	1	0,59
<i>Canis lupus</i>	2	0,13	1	0,59
<i>Ursus arctos</i>	1	0,06	1	0,59
<i>Sus scrofa ferus</i>	6	0,40	4	2,34
<i>Cervus elaphus</i>	13	0,86	6	3,51
<i>Capreolus capreolus</i>	2	0,13	1	0,59
Total	1519		171	

5. Homiceni (jud. Neamț)

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr. abs	%	Nr. abs	%
<i>Bos taurus</i>	300	48,08	29	40,28
<i>Sus domesticus</i>	194	31,09	17	23,61
<i>Ovicaprinae</i> (<i>Ovis et Capra</i>)	65	10,42	9	12,80
<i>Equus caballus</i>	27	4,33	5	6,94
<i>Canis familiaris</i>	6	0,96	3	4,17
<i>Canis lupus ?</i>	1	0,16	1	1,39
<i>Sus scrofa ferus</i>	7	1,12	2	2,78
<i>Cervus elaphus</i>	16	2,56	4	5,55
<i>Capreolus capreolus</i>	8	1,28	2	2,78
Total	624		72	

6. Vlădiceni (jud. Neamț)

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr. abs	%	Nr. abs	%
<i>Bos taurus</i>	1275	70,88	103	57,56
<i>Ovicaprinae</i> (<i>Ovis et Capra</i>)	174	9,69	26	14,54
<i>Sus domesticus</i>	156	8,67	25	13,96
<i>Equus caballus</i>	166	9,24	13	7,28
<i>Asinus domesticus</i>	1	0,05	1	0,55
<i>Canis familiaris</i>	3	0,16	2	1,11
<i>Castor fiber</i>	1	0,05	1	0,55
<i>Canis lupus ?</i>	1	0,05	1	0,55
<i>Sus scrofa ferus</i>	3	0,16	2	1,11
<i>Cervus elaphus</i>	18	1,00	4	2,24
<i>Bos primigenius</i>	1	0,05	1	0,55
Tota	1799		179	

7. Izvoare (jud. Neamț)

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr. abs	%	Nr. abs	%
<i>Bos taurus</i>	179	64,38	19	44,18
<i>Sus domesticus</i>	44	15,83	8	18,60
<i>Ovicaprinae</i> (<i>Ovis et Capra</i>)	28	10,08	6	13,95
<i>Equus caballus</i>	19	6,84	4	9,30
<i>Canis familiaris</i>	1	0,36	1	2,33
<i>Ursus arctos</i>	1	0,36	1	2,33
<i>Sus scrofa ferus</i>	1	0,36	1	2,33
<i>Cervus elaphus</i>	4	1,43	2	4,65
<i>Capreolus capreolus</i>	1	0,36	1	2,33
Total	278		43	

8. Poiana–Dulcești (jud. Neamț)

Specia	Varnița				Siliștea			
	Fragmente		Indivizi		Fragmente		Indivizi	
	Nr abs	%	Nr abs	%	Nr abs	%	Nr abs	%
<i>Bos taurus</i>	475	44,03	63	29,30	114	50,23	8	26,67
<i>Sus domesticus</i>	365	33,82	73	33,96	58	25,56	9	30,00
<i>Ovicaprinae</i> (<i>Ovis et Capra</i>)	150	13,90	38	17,67	25	11,02	5	16,67
<i>Equus caballus</i>	61	5,65	21	9,78	21	9,22	4	13,33
<i>Canis familiaris</i>	6(87)*	0,56	4	1,86	1	0,45	1	3,33
<i>Lepus europeus</i>	6(137)*	0,55	6	2,79	-	-	-	-
<i>Castor fiber</i>	2	0,19	2	0,93	-	-	-	-
<i>Sus scrofa ferus</i>	5	0,46	2	0,93	3	1,32	1	3,33
<i>Cervus elaphus</i>	6	0,56	3	1,39	5	2,20	2	6,67
<i>Capreolus capreolus</i>	3	0,28	3	1,39	.	-	-	-
Total	1079		275		226		30	

* s-au socotit pentru cei 6 iepuri îngropați, la fragmente doar cifra 6 pentru a nu împieta frecvența; tot așa s-a aproximat și la câine.

L'ÉTUDE DE L'ÉCONOMIE ANIMALIÈRE DES DACES LIBRES
(IIe–IIIe SIÈCLES)

RÉSUMÉ

Les huit sites, à savoir: Suharău, Brăiești, Botoșani–Groapa lui Ichim, Drăgești, Homiceni, Izvoare, Vlădiceni, Poiana-Dulcești (avec Siliștea et Varnița) se répartissent en deux zones distinctes. Les quatre premiers se trouvent placés à l'est de Siret et les autres quatre à l'ouest de cette grande rivière, dans la région précarpatique (voir la carte).

On a déterminé 6 557 restes; 6 536 proviennent des mammifères et seulement 31 des autres espèces: mollusques (gastropodes et aussi lamellibranches), poissons, oiseaux, dont une espèce sauvage et aussi la poule (*Gallus domesticus*). On a calculé pour les espèces de mammifères, de chaque site, leurs fréquence en fragments et en individus présumés (voir les huit tableaux).

On constate que la cueillette des mollusques, la pêche et même la chasse d'oiseaux sauvages n'étaient pas des occupations bien circonscrites. Seulement la chasse (cca. 10% des individus) et l'élevage (90% des individus) étaient des

occupations que doivent être considérées comme ayant une importance économique. La chasse était premièrement d'importances alimentaire. En ce que concerne l'élevage la première place est tenue par les taurins suivis par les porcins et seulement, sur la troisième place par les ovicaprins. Le cheval avait aussi une importance alimentaire; on a trouvé aussi deux restes d'âne, mais il n'était pas exactement assimilé par les daces. La fréquence du chien était très basse – à Brăiești et Varnița on a trouvé des chiens enterrés rituellement.

La vie des daces se déroulait dans un milieu sylvestre qui influençait leur économie.